

**МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА  
»УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У СМАЊЕЊУ ПОСЛЕДИЦА  
СИРОМАШТВА НА ДЕЦУ У ЗЕМЉАМА У ТРАНЗИЦИЈИ«**

*Дејан Станковић\**

Институт за педагошка истраживања, Београд

Међународна научна конференција »Улога образовања у смањењу последица сиромаштва на децу у земљама у транзицији« одржана је 15. и 16. новембра 2007. године у Београду, у Свечаној сали зграде Скупштине општине Стари град. Десету по реду конференцију, из серије научних скупова »Педагошка истраживања и школска пракса«, организовао је Институт за педагошка истраживања из Београда, овог пута у сарадњи са Факултетом за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, уз подршку Министарства науке Републике Србије. Конференцији је присуствовало око 170 учесника, од чега 115 аутора са преко 90 саопштења. Већина излагача била је из Србије, а трећину аутора су чинили учесници из других држава: Босне и Херцеговине, Бугарске, Велике Британије, Италије, Македоније, Румуније, Словеније, Турске и Хрватске.

Однос образовања и сиромаштва, самостално или заједно са сродним темама као што је праведност у образовању, релативно често је предмет међународних скупова. Ово посебно важи за последње две деценије, јер је то период покретања низа глобалних друштвених и образовних иницијатива попут *Образовања за све*, *Миленијумских циљева развоја* или израде и спровођења *националних стратегија за смањење сиромаштва*. Присутност ових пројеката и у српском контексту довела је последњих година до одржавања већег броја различитих скупова који су се бавили улогом образовања у смањењу сиромаштва. Међутим, ови скупови били су пре програмско-политичког него научно-истраживачког карактера, вероватно због оправданих тежњи да се што

\* E-mail: [dstankovic@rcub.bg.ac.yu](mailto:dstankovic@rcub.bg.ac.yu)

пре крене са развојним пројектима. Конференција, о којој је овде реч, била је специфична управо по томе што је нагласак ставила на научно-истраживачке аспекте ове теме. Усмереност на земље у транзицији друга је њена значајна карактеристика. Својинска трансформација, увођење тржишних механизма, структурно прилагођавање и други сродни друштвеноекономски процеси мењају карактер сиромаштва и јасно су профилисали ново, »транзиционо« сиромаштво, на чији су однос са образовањем указали многи од саопштених радова.

Широко постављена тема конференције резултирала је разноврсним саопштењима. С једне стране, представљени су теоријски прегледи и разматрања, емпиријска истраживања, студије и анализе образовних политика, национални и локални развојни пројекти. С друге стране, у односу на садржину радова, тежиште је стављено на школска постигнућа, укључујући породичне и школске факторе који на њих утичу. Разматрана су и питања карактеристична за посебне нивое и врсте образовања, углавном у области предшколског, општег и стручног образовања. Посебно су обрађивана и питања у вези са одређеним угроженим деловима ученичке популације, нарочито са ромским ученицима и ученицима са сметњама у развоју.

Концептуалним, теоријским и парадигматским питањима у вези са феноменом сиромаштва подробније се бавио мањи број радова (на пример, М. Колин: *Концепције сиромаштва и социјалне искључености: дефиниције, типови и програми социјалне подршке*<sup>1</sup>). Аутори су се чешће задржавали на овим питањима онолико дуго колико је било потребно да дефинишу теоријска полазишта својих истраживања. То је произвело извесну редундантност у саопштењима, јер су многа садржала сличне дефиниције и описе сиромаштва. С друге стране, то је довело до међусобне валидације теоријских полазишта и дистинкција (као што је објективно – субјективно сиромаштво), концепција (као што је социјална искљученост) и релација (као што је образовање – запосленост – сиромаштво).

Уводно излагање указало је на последице које сиромаштво има по здравље, когнитивне способности, емоционални развој, понашање и школска постигнућа деце, али и на опште мере које друштву стоје на располагању да се ови ефекти ублаже (С. Гашић-Павишић: *Сиромаштво, дејчи развој и образовање*). На важност образовања по квалитет живота указала су два истраживања спроведена у Србији 2002. (Анкета о животном стандарду) и 2006. године (Анкета о потрошњи дома-

<sup>1</sup> У загради су наведена имена аутора и називи радова саопштених на конференцији.

ћинства). Наиме, скоро 70% сиромашних у Србији чине особе које немају завршену средњу школу, односно особе са основном или незавршеном основном школом. Уколико је носилац домаћинства са незавршеном основном школом ризик сиромаштва је 138.1% већи од просека. Тамо где носилац домаћинства има завршену основну школу, ризик сиромаштва је 55.5% већи од просека. Где су носиоци домаћинства високо образовани, ризик сиромаштва је испод просека. Само 1.8% домаћинстава, где носилац има завршену високу школу, било је сиромашно. Занимљив је налаз да је ризик од сиромаштва већи кад су носиоци домаћинства високо образовани (-79.1%), него када имају вишу школу (-93.3%) (Т. Ранковић: *Подришка образовању деце и младих у функцији смањења сиромаштва*). Узроци оваквог налаза вероватно су вишеструки, а један од њих може да говори о неусклађености образовног система и тржишта рада, што доводи до ситуације да се стичу квалификације које су суфицитарне или за којима је престала потражња (З. Аврамовић, М. Вујачић и Р. Куљић: *Када образовање доприноси сиромаштву*).

На конференцији је пуно речи било о утицају сиромаштва, односно социоекономског статуса (СЕС) на образовна постигнућа и достигнућа деце и младих. У међународном истраживању ПИСА 2006, СЕС објашњава 14,1% варијансе резултата на тесту из математике за испитанике из Србије. Ако се СЕС промени за једну стандардну девијацију, постигнуће се мења за 36 поена на скали математичке писмености (једна школска година учења математике). Ипак, корелација СЕС и постигнућа у математици у Србији је испод нивоа ОЕЦД земаља. То води ка закључку да је српски образовни систем релативно праведнији у односу на образовне системе других земаља учесница, али праведнији у »хроничној производњи ниских образовних постигнућа« (Д. Павловић-Бабић: *Карактеристике социоекономског окружења и школска постигнућа*). Осим на међународним (Р. Антонијевић: *Материјални статус породице и образовна постигнућа ученика: резултати ТИМСС 2003 истраживања*), и на националним тестирањима (Србија, Хрватска) су такође добијене поновне потврде класичних налаза да деца родитеља нижег образовног статуса у просеку имају слабија постигнућа (Д. Плут, Ј. Вукмировић и Г. Чапрић: *Разлике у образовним постигнућима ученика из различитих социоекономских слојева*; Ф. Миличевић: *Социоекономски узроци успјеха ученика на националним испитима у Хрватској*), односно постоји мања вероватноћа да ће ови ученици завршити средњу школу (Т. Матковић: *Социјални статус и образовни (не)успјех у Хрватској: трендови у протеклом десетљећу*). Укрупњавањем

јединице посматрања економских варијабли добијају се, такође, индикативни налази. Национална тестирања ученика у Србији су показала да што су већи укупни приходи школе – из општинских буџета и донација – то су боља постигнућа њихових ученика из математике. Даље, што су општине богатије и што је мање незапослености у њима, ученици са те територије постижу боље резултате на тестовима из математике (Д. Плут, Ј. Вукмировић и Г. Чапрић: *Разлике у образовним постигнућима ученика из различитих социоекономских слојева*). У складу с овим је и налаз добијен у Хрватској – што су окрузи (жупаније) богатији, већа је вероватноћа да ће ученици боље проћи на државним испитима (Ф. Миличевић: *Социоекономски узроци успјеха ученика на националним испитима у Хрватској*).

Низ радова био је посебно усмерен на место породице у односу на образовање и сиромаштво. Указано је на чињеницу да се учење у великој мери померило из учioniце у ваншколски (породични) контекст и да се ученици у савладавању тешкоћа у учењу углавном ослањају на помоћ родитеља или на самосталне компензаторне стратегије. Деца из породица нижег социоекономског статуса највише су погођена смањењем потпорних капацитета школе, јер су тој деци недоступни приватни часови као врло распрострањен начин обезбеђивања компетентне помоћи у учењу (Ј. Пешић и И. Степановић: *Студија о друштвеној кризи и образовању: импликације за сиромашну децу*). Породице које примају социјалну помоћ сусрећу се са бројним проблемима у вези са школовањем своје деце: велики финансијски захтеви »бесплатног« школовања, тешкоће у задовољењу дечјих егзистенцијалних потреба, насиље и понижавања у школи, лоша осећања деце због ситуација које им се дешавају у школи, слаба мотивисаност деце за школовање, недостатак времена за децу због потраге за послом и томе слично (Н. Половина и М. Жегарац: *Потребе и ресурси сиромашних породица и школско функционисање њихове деце*). Кад је реч о односу економске ситуације и преферираних васпитних циљева, налази проистекли из Светске студије вредности указују на то да што је социоекономски статус повољнији то се већа предност даје развоју аутономне личности као васпитном циљу (С. Јоксимовић и З. Павловић: *Социоекономски статус и преференција циљева породичног васпитања*), односно што је држава богатија и што су заступљеније постматеријалистичке вредности у друштву, то је пожељнији васпитни циљ развијање маште код деце (С. Максић и З. Павловић: *Сиромаштво против дечије маште*).

Други аутори су се више усмерили на улогу школе и наставника. Значај ране интервенције у надомештању и трасирању даљег развоја је-

дно је од најчешће потврђиваних истраживачких налаза. Нажалост, подаци указују на то да ниво похађања предшколских програма у Србији није задовољавајући – између осталог и због недовољних капацитета предшколских установа, као и због критеријума уписа, који су неповољни по децу незапослених родитеља (А. Гавриловић: *Предшколске установе у функцији ублажавања сиромаштва*). Једно од излагања говорило је о сукобу »локалних« култура – које карактерише негативан однос према такмичењу и индивидуализму, технолошком прогресу, академским вештинама – и »доминантне« културе која све побројано високо вреднује. Нека од решења у разреду за предупредивање испадања из система припадника »локалне« културе јесу подстицање вишеструких способности и решавања отворених проблема, инклузија и уважавање различитих способности, типова мишљења, култура, креативности (Ј. Шефер: *Сиромаштво, тип културе и формално учење*). Међутим, слика школе и њеног окружање у Србији и излагања у сусрет образовним потребама ученика, данас је претежно песимистична (Д. Плут: *Културно-потпорна средства у екосистему школе*). Пут ка побољшању могућности школе да помогне може да буде кроз коришћење кооперативног учења (С. Петровска и С. Веселиновска: *Кооперативно учење у хетерогеним групама*), индивидуалних образовних планова (С. Анђелковић и Д. Коцевска: *Методичко-дидактички аспекти помоћи ромској деци*), и портфолиа (С. Шпановић: *Портфолио као фактор превазилажења неуспеха у учењу сиромашне деце*). Као и у другим образовним питањима, улога наставника је незаобилазна, мада јој је на овој конференцији било посвећено мање пажње. На узорку наставника београдских музичких школа, на основу њихових самоизвештаја, показана је скромност њиховог материјалног статуса, као и »скривено сиромаштво« које се огледа у раскораку између степена образовања и животних очекивања, с једне стране, и материјалних могућности, с друге. Заједно, они неповољно утичу на квалитет рада (Б. Богуновић и И. Станковић: *Родитељи и наставници музичких талената у времену транзиције*). Ситуацију погоршава недовољна системска подршка развоју компетенција наставника за рад са ученицима из сиромашних породица (Д. Станковић: *Подстицање стручног усавршавања наставника за рад са ученицима из сиромашних породица*).

Велики број радова бавио се проблематиком образовања Рома. Роми имају статус најсиромашније и социјално најугроженије групе и образовање јесте и треба да буде излаз из те ситуације (А. Митровић: *Да ли је образовање Рома њихова једина животна шанса...*). Међутим, први проблем код ове популације је обухват и учествовање у образова-

њу. Шанса за образовање је пружена само за 35% ромске деце у Босни и Херцеговини (Л. Кафеџић и Л. Хоџић: *Право на образовање у БиХ – неостварени циљ*). На узорку од око 2.700 ромске деце у Македонији, 75% никада није ишло у предшколску установу (А. Елезовски и С. Чурчинска: *Кампања за образовање Рома*). За оне који се и нађу у систему, образовни процес оптерећују различити проблеми, између осталих и непознавање језика на којем се изводи програм (М. Ољача и С. Костовић: *Инклузија ромске деце у образовни систем*). На нивоу ефеката, Роми остварују постигнућа на националним тестирањима далеко испод националног просека за Србију (Д. Плут, Ј. Вукмировић и Г. Чапрић: *Разлике у образовним постигнућима ученика из различитих социоекономских слојева*); имају ниже самопоштовање од ученика других националности (М. Арсеновић-Павловић, З. Јолић и Н. Буха-Ђорђевић: *Самопоштовање ученика и социоекономски статус породице деце Рома и деце не-Рома*; В. Арнаудова: *Емоционално-мотивациони аспекти личности социјално депривираних ученика*). Преглед ситуације у девет земаља централне, источне и југоисточне Европе показао је да су системске препреке у образовању Рома бројне: смештање Рома у специјалне школе, сегрегациона одељења и школе, неприступачност предшколског образовања, похађање краћих стручних програма, одсуство материјалне подршке и других мера афирмативне акције, неуважавање ромске културе у програмима, необученост наставника за рад у мултикултуралним срединама, ненадзирање и несанкционисање дискриминације. Међутим, у истраживаним земљама идентификовани су и примери посебно добрих пракси: стипендирање и менторисање средњошколаца (Мађарска и Македонија), функционално образовање као друга шанса (Србија), десегрегација (Бугарска), ангажовање медијатора и ромских школских саветника (Румунија) (Т. Ковач-Церовић: *Унапређивање образовања Рома у Европи*).

Један број радова био је посвећен другој, често угроженој популацији ученика – деци са сметњама у развоју и њиховом повећаном ризику од сиромаштва (М. Богдан Јоуу: *Социјални простор као извор сиромаштва за децу ометену у развоју*; Н. Глумбић: *Присилно сиромаштво интелектуално ометене деце*; Г. Николић: *Развој образовања и васпитања ученика са сметњама и тешкоћама у развоју у функцији смањења сиромаштва*).

Низ радова бавио се образовнополитичким решењима и пројектима на националном и локалном нивоу. Приказан је реформски пакет за основно и средње образовање (С. Клашња: *Образовање у функцији смањења сиромаштва*), политика развоја и реформа средњег стручног

образовања у Србији (И. Максимовић: *Развој средњег стручног образовања и политика запошљавања у функцији смањења сиромаштва*), али и пројекти реформи стручног образовања у Казахстану, Киргистану и Таџикистану (Е. Кастел-Бранко: *Развој вештина за смањење сиромаштва*). Поред ових реформи, које су од значаја за све ученике, саопштена су искуства и са мерама специфично циљаним на економски угрожене ученике. Реч је о владиним и невладиним иницијативама у областима стипендирања и кредитирања ученика, субвенционисања школских obroка и томе слично (Д. Модич и М. Блажич: *Законски оквир образовања и друге мере у вези са проблемима сиромаштва у Словенији*; С. Арнаудова: *Ефекти стипендирања и менторисања Ромских студената – стања и перспективе*), као и у спровођењу обухватних локалних програма (О. Лакићевић: *Једнаке шансе у средњошколском образовању*; М. Георгиу: *Како четворонедељни летњи програм може да припреми угрожену децу за успех у првом разреду*; А. Елезовски и С. Цурцинска: *Роми у дијалогу за боље образовање*).

На конференцији је, као што је показано, био покривен широк спектар тема, мада је био евидентан недостатак прилога из неких релевантних дисциплина као што су економија образовања и медицина. Ова ширина је понекад ишла на уштрб »дубине«, али то је вероватно и последица одлуке организатора да се теми приступи обухватно и интердисциплинарно и да се пружи шири увид у стање и квалитет ове области проучавања, пре свега у Србији али и у региону. У томе је конференција била веома успешна и чини се да су два дана била прекратка за показано интересовање аутора, што се нажалост одразило и на расположиво време за дискусију и размену. Утисак је, ипак, да је однос сиромаштва и образовања ретко централна тема истраживачких каријера на овим просторима. С обзиром на то да је у порасту друштвени значај који се придаје борби против сиромаштва, што се огледа и у повећаном броју развојних пројеката, може се очекивати и пораст научно-истраживачког интересовања за ову тему. Опет, ствари се могу посматрати и на другачији начин. Наиме, опште правилности односа сиромаштва и образовања, услови под којима оне важе, као и препоруке које из њих произлазе, утврђене су пре много година и од тада су много пута потврђиване. Наравно, током времена теоријске поставке су дефинисане и редефинисане, парадигме су мењане, што се може очекивати и у будућности. Чини се, ипак, да су нека фундаментална знања неопходна за делотворну друштвену акцију у сузбијању сиромаштва кроз побољшање образовања, увелико ту са нама. Одлучнијег напретка нема, не због нашег незнања, већ упркос нашем знању. Да ли је можда проблем шире-

ње тог знања до оних места где оно може имати највећу употребну вредност – од учионице до централних власти? Могуће је да резултати истраживања нису преточени у »приче« доволно разумљиве и доволно пробојне. Одговорност истраживача можда иде даље од научно коректног долажења до »истине« и њихова етичка обавеза можда јесте да истраживање, колико год је то у њиховој моћи, приближе развоју – да »педагошка истраживања« што више приближе »школској пракси«.

У закључку, организовање Конференције »Улога образовања у смањењу последица сиромаштва на децу у земљама у транзицији« представља позитиван пример друштвено одговорног ангажовања академске заједнице, што се огледа у препознавању, у датом тренутку, друштвено релевантних, па и горућих, тема и питања и што покушава да благовремено пружи свој допринос њиховом решавању.